

1. Vier bronnen van solidariteit

Hoe komt het dat zoveel mensen met al hun verschillende levenswijzen, noden en ambities er in de meeste gevallen in slagen op een relatief ordentelijke manier samen te leven? ‘Solidariteit’ antwoorden sociale wetenschappers. Zelfs toen de sociologie nog in haar kinderschoenen stond, dichtten grondleggers zoals Karl Marx, Max Weber en Emile Durkheim solidariteit een centrale plaats toe. Elk van die zwaargewichten zocht de bron van solidariteit weliswaar in heel verschillende richtingen. Tot op vandaag kan je nog steeds geen eenduidige definitie van solidariteit vinden. Alleen wanneer we het heel breed houden, komen we tot een overkoepelende definitie. Onder solidariteit verstaan we dan de bereidheid om met elkaar te delen en te herverdelen vanuit een gevoel van lotsverbondenheid en loyaliteit. We kunnen materiële middelen delen, maar ook immateriële zaken zoals tijd, ruimte en identiteit.

Wat maakt nu dat mensen zich verbonden weten met een gemeenschap? Wat zet mensen aan om te delen en te herverdelen? Uit een zoektocht in de sociologische literatuur halen we vier onderscheiden bronnen van solidariteit: wederzijdse afhankelijkheid, gedeelde waarden en normen, strijd en ontmoeting.

1.1. Wederzijdse afhankelijkheid

Een eerste bron van solidariteit haakt in op sociale verschillen en individualisering. In deze liberale opvatting verhoogt doorgedreven specialisatie ieders keuzemogelijkheden en ook de productiviteit en de creativiteit van onze samenleving. Het cement dat een samenleving bij elkaar houdt, bestaat niet langer uit het feit dat mensen dagelijks hetzelfde doen, denken en oordelen en tegen dezelfde natuurelementen vechten. Het feit dat we er ons van bewust zijn dat we van elkaar afhankelijk zijn, houdt ons samen. Doorgedreven **arbeidsverdeling** maakt ons wederzijdse afhankelijk van elkaar. De fabrieksarbeider eet het brood gebakken door de bakker met bloem van de boer gemalen door de molenaar. Solidariteit komt voort uit deze **wederzijdse afhankelijkheid**.

Op verschillende plaatsen in onze samenleving leeft de overtuiging dat we in de toekomst een beroep moeten doen op de economische inzetbaarheid van een diverse groep mensen om onze welvaart te behouden. Volgens deze gedachtegang kunnen we beter **solidair zijn met migranten** willen we aan de vergrijzing het hoofd bieden.

Spelers uit onderwijskringen en op de arbeidsmarkt roepen wederzijdse afhankelijk regelmatig in als bron van solidariteit. Deze sectoren zijn doordrongen van de wil om elk **talent** te ontwikkelen.

Beleidsnota onderwijs:

Mensen verschillen in hun talenten, hun interesses en hun sociale, economische en culturele achtergrond. Omdat onze kinderen onze voornaamste troef zijn en een optimale talentontwikkeling bijdraagt tot sociale cohesie, moeten vanaf het kleuteronderwijs en doorheen het lager onderwijs alle jongeren kansen krijgen om hun talenten te ontdekken en te ontwikkelen.

Spring Global Mail, Mechelen:

De gezamenlijke uitdaging ‘alles moet buiten’ verbindt een cultureel diverse groep werknemers, althans binnen het kader van het werk dat ze samen verrichten in een internationaal postbedrijf en waarbij iedereen zijn taken opneemt.

Durkheim (1984):

Grote verschillen in bestaansvoorwaarden en ideeën zorgen voor een verschuiving van collectief naar individueel bewustzijn, terwijl de arbeidsverdeling tegelijk vraagt om meer interactie en samenwerking. Waar mensen zich meer specialiseren in bepaalde beroeps- of andere activiteiten, worden ze voor andere goederen, diensten en activiteiten afhankelijk van andere mensen die zich daarin specialiseren. Die interdependentie vormt de grondslag voor de organische solidariteit. Elke functie die de leden uitoefenen is voortdurend afhankelijk van anderen en vormt met hen een stevig verbonden systeem.

Bouwstenen Minderhedenforum:

Europa zal volgens de meeste analisten ook arbeidskrachten nodig hebben om zijn eigen welvaart te vrijwaren in het licht van de vergrijzing. Ook België zal in de toekomst niet meer zonder een migratiebeleid kunnen. Het afwegen van de belangen van de verschillende betrokkenen in ons land, van de herkomstlanden en van de migranten zelf, zal daarbij voor zijn voor veel debat.

1.2. Normen en waarden

Maar genereert wederzijdse afhankelijkheid voldoende solidariteit om een samenleving samen te houden? Sommigen twijfelen eraan en wijzen op de noodzaak van gedeelde waarden en normen. Zelfs Durkheim, pleitbezorger van wederzijdse afhankelijkheid, vreest dat sociale banden op die basis alleen niet sterk genoeg zijn om egoïsme in te dammen. Volgens communitaristen vormen gemeenschappelijke waarden en normen het cement van onze samenleving en de bron van solidariteit.

Spelers uit diverse beleidsdomeinen zetten expliciet in op gedeelde normen en waarden. Dat mensen uit verschillende culturen niet noodzakelijk hetzelfde normen- en waardenkader aanhangen, kan aanleiding zijn voor het ontwikkelen van nieuwe **specifieke initiatieven**.

Op andere plaatsen en in andere omstandigheden kan een gebrek aan gedeelde waarden en normen als een bedreiging overkomen. Consensus over een **minimum aantal normen en waarden** lijkt dan een noodzakelijke voorwaarde om met een grote diversiteit van mensen te kunnen samenleven.

1.3. Strijd

Zowel het liberale als het communautaire model houden weinig rekening met macht. Solidariteit kan nochtans ook geworteld zijn in strijd. Samen ten strijde trekken leidt tot sterke vormen van lotsverbondenheid. Gezamenlijke inzet voor gelijke rechten schept een band. Maar solidariteit op basis van strijd verbindt niet alleen, het verdeelt tegelijkertijd. Strijd sluit sowieso ook uit. Tegenstanders maken per definitie geen deel uit van de groep die solidair is.

We kennen allemaal de klassieke **sociale strijd** voor materiële herverdeling. De ideeën van Marx en Weber vinden we vandaag terug bij de verdedigers van het sociaaldemocratische model, het model van de arbeidersbeweging. Maar naast een strijd voor economische herverdeling kunnen we ook een strijd aangaan voor **culturele erkenning** of voor politieke vertegenwoordiging.

Marx en Engels (1948):

De strijd van arbeiders creëert eenheid. De echte verdiensten van hun strijd ligt niet in de directe resultaten ervan, maar in de steeds groter wordende eenheid van de arbeiders. Solidariteit is het product van politieke actie van arbeiders die tot uitdrukking komt via een groeiend klassenbewustzijn.

Fraser (1997):

Eind van de twintigste eeuw komt de strijd voor erkenning steeds meer opzetten. Claims voor de erkenning van verschillen zijn een voedingsbodem voor strijd van diverse groepen. Die groepen worden gemobiliseerd op basis van nationaliteit, etniciteit, ras, gender en seksualiteit. In zo'n postsocialistische conflicten vervangt identificatie met een groep de klassenbelangen als belangrijkste bron voor politieke mobilisatie.

Parsons (1991):

Het delen van gemeenschappelijke waardepatronen, met als gevolg een gevoel van verantwoordelijkheid voor het nakomen van verplichtingen, schept een solidariteit tussen hen die wederzijds gericht zijn op de gemeenschappelijke waarden.

Chiro Brussel:

Chiro Vlaanderen ontwikkelt een specifieke stadswerking in Brussel omdat waarden en normen van het klassiek jeugdbewegingswerk te weinig aansluiting vinden bij de superdiversiteit onder de jeugd in Brussel. Een chiroleider aan het woord: "Als je in oudere groepen komt, beginnen er steeds meer mensen te roken en er wordt gedronken [...] Dat schuurt met waarden en normen van sommige leden. Een jongen van Marokkaanse afkomst, lid bij de kerels, deed nooit mee met zuipspelletjes en is uiteindelijk maar één jaar gebleven."

Antwerpen 2013-2018:

Onze stad is meer dan een optelsom van alle Antwerpenaren. Het is een stadsgemeenschap die bestaat uit een rijke diversiteit aan talloze culturen, levensbeschouwingen, wijken en straten, verenigingen, bedrijven, gezinnen, individuen, ... Samen vormen wij Antwerpen. Maar dat kunnen we alleen als we respect hebben voor elkaars eigenheid, dezelfde basiswaarden omarmen en uiteraard elkaar begrijpen.

Pedagogisch project GO!:

Het GO! beschouwt het actief omgaan met deze diversiteit als een meerwaarde en als een pijler van zijn onderwijs. Via dit actief pluralisme beklemtoont het GO! dat de mensheid, ondanks alle verschillen, verbonden is door gemeenschappelijke waarden en doelen.

Zeker in vergelijking met het groot aantal verwijzingen naar normen en waarden, blijft strijd als bron van solidariteit opmerkelijk onderbelicht in de beleidsdocumenten die wij analyseerden. Een herwaardering van het strijdperspectief kan mogelijkheden openen voor een ander soort van interventies van organisaties en overheden. Een samenleving is nooit af. Ze produceert steeds opnieuw ongelijkheden die aanleiding kunnen zijn voor een strijd met oog op de ultieme gelijkheid en rechtvaardigheid.

Organisaties met een jarenlange traditie van strijd voor en met de meest kwetsbare mensen in de samenleving zien in strijd een bron voor solidariteit.

1.4. Ontmoeting

De drie vorige bronnen werken zichtbaar door tot in institutionele en structurele vormen van solidariteit zoals de sociale zekerheid en de bescherming van werknemers. Ontmoeting daarentegen komt tot stand op een microniveau, daar waar mensen elkaar al dan niet toevallig tegenkomen. Vooral pleitbezorgers van het interculturele model stellen dat toevallige ontmoetingen een bron van solidariteit kunnen zijn. Zij baseren zich op observaties in de context van superdiverse grootsteden. In dergelijke contexten zien zij tussen naast elkaar bestaande culturen kruisbestuivingen tot stand komen. Op individueel niveau leren mensen via ontmoeting elkaars cultuur beter kennen en begrijpen. Dit leidt tot wederzijds respect en tolerantie. Solidariteit als gevolg van dergelijke ontmoetingen blijft individueel. De mate en de omstandigheden waarin eerder vluchtige, informele contacten in stedelijke en etnisch diverse contexten leiden tot solidariteit kunnen een inspiratiebron zijn voor en steun bieden aan meer georganiseerde vormen van solidariteit.

Het geloof in de kracht van ontmoetingen is vaak een argument in discussies over sociale mix van en segregatie tussen mensen met een verschillende culturele achtergrond. Bewerkstelligen van een sociale mix in de sportclub, in de buurt of op school is een vaak gehanteerde strategie tegen segregatie.

Ontwerp van decreet gelijke onderwijskansen:

Het zoeken naar eigen structuren voor elke maatschappelijke groep – Vlaamse scholen naast concentratiescholen, scholen voor welgestelden en scholen voor kansarmen,... – is nefast voor de integratie van allochtonen en kansarme autochtonen en voor de leefbaarheid van het Vlaamse onderwijsbestel. (...) Een emancipatoire school laat binnen haar poorten dan ook een subtiel samenspel van culturen en subculturen toe.

Hoorzitting sociale mix in Vlaams Parlement:

"In een goede en aangename buurt ontstaan informele solidariteitsnetwerken. Hoe gedifferentieerder de buurt is, hoe sterker dit solidariteitsnetwerk zal zijn. Mijs inziens moet dit evenwel vanuit de bewonersgroep groeien. Het leggen van een degelijke basis en het voorzien in voldoende aangename contactmogelijkheden zal dit in elk geval in de hand werken."

Uit De Marge, 2009:

Heel wat van onze inspanningen, vandaag, gisteren en morgen, zijn hiertoe terug te leiden: vanuit een verbondenheid met de doelgroep werken aan het stimuleren van het bewustwordingsproces van jeugd- en andere sociale werkers, van jeugdwerk en andere sociale voorzieningen, van lokale overheden en hun diensten, over hun reële opstelling, de versterking van positieve attitudes, het mee zoeken naar alternatieven.

Mater Dei, Leuven:

Mater Dei stimuleerde haar lerarenkorps deel te nemen aan allerlei activiteiten om de buurt beter te leren kennen: "op vrijdag lokten we leerkrachten bijvoorbeeld om mee op café in de buurt te gaan. Een andere keer organiseerden we een pedagogische studiedag op zo'n manier dat we leerkrachten in kleine groepjes naar allerlei organisaties in de buurt stuurden."

Simmel (1950):

Schijnbaar triviale interacties houden een gemeenschap samen. Zo'n interacties zijn belangrijker om te onderzoeken dan de permanente interacties binnen het kader van vastomlijnde en min of meer vaste structuren volgens Marx, Durkheim en Weber. Sociatie staat tegenover de gestructureerde samenleving en verwijst naar alledaagse vormen van menselijk handelen, bewust of onbewust, die in de informele sfeer van het dagelijkse leven een onderlinge band scheppen.

